

Исследование Г.Федотова важно для преодоления методик, односторонне ориентированных на выявление в фольклорных материалах мифологических, дохристианских элементов (Полесский этнолингвистический сборник. М., 1983), являет пример системного анализа духовных стихов.

Материалы комплексных экспедиций ИИЭФ НАН Беларуси в чернобыльской зоне свидетельствуют о приоритете ценностей милосердия и сострадания не только по отношению к людям, но и ко всякой божьей твари на земле. Христианская духовность особенно ярко “раскрашивает” поэтические обращения к матери-земле, которая вынуждена нести на себе “грешников и беззаконников”. Вместе с тем записи последних лет показывают, что картина конца света по духовным стихам становится все более впечатляющей.

Современные исследователи (С.Никитина, С.Толстая и др.) показывают, что, будучи стилистически очень разнородными, духовные стихи едины в системе ценностных ориентаций. Наука продвигается по пути системного, в духе Г.Федотова, анализа, охватывающего речевой стиль, образную предметно-тематическую детализацию, композиционно-тематический состав, религиозный смысл, жанрово-структурную повторяемость. Это позволит установить объективные критерии фольклорности жанра, что принципиально важно для отделения собственно духовных стихов от литературных, по сути авторских произведений, которые бытуют в многочисленных сектах.

Э.В.Ярмоленка, аспирантка  
Института мовазнаўства НАН Беларусі

## ЛЕКСІКА РЭЛІГІЙНАЙ СФЕРЫ Ё “ХРОНІЦЫ” М. СТРЫЙКОЎСКАГА

Распаўсюджванне хрысціянства на славянскіх землях значна паўплывала на ўсе бакі жыцця мясцовых народаў. З’яўленне новых паняццяў і рэалій, звязаных з рэлігійнай сферай, патрабавала новых слоў для іх абазначэння. “Хроніка” М. Стрыйкоўскага, перакладзеная ў пачатку XVII ст. з польскай мовы на беларускую, з’яўляецца важнай крыніцай для вывучэння працэсу станаўлення канфесіянальнай лексікі ў беларускай мове, паколькі аўтар гэтага твора значнае месца адводзіць апісанню рэлігійнага жыцця тагачасных народаў.

Група назваў агульных рэлігійных паняццяў аб’ядноўвае словы з абстрактным значэннем: релія ‘рэлігія’, феалогія ‘навука, якая

вывучае рэлігію, унся 'аб'яднанне праваслаўнай царквы з каталіцкай пад уладай рымскага папы, але пры захаванні праваслаўнай царквой сваіх абрадаў і богаслужэння', сінольд і саборь 'сход духоўных асоб'. З хрысціянствам звязаны лексемы офера 'ахвяра', грехь. Месца, дзе знаходзяць шчаслівае існаванне душы праведнікаў пасля смерці, абазначана намінацыямі рай, небо, обгьтель небесная, царство небесное, месца, дзе церпяць вечныя пакуты душы памерлых грэшнікаў, – лексемай пекло.

Найменшымі хрысціянскага Бога ў помніку з'яўляюцца слова богь і словазлучэнні богь створитель, Пагь Богь, господь богь. Лексема тройца ўжываецца для абазначэння траічнасці Бога, тэрмін духь святый перадае адну з іпастасяў Бога ў хрысціянстве. Вобраз Ісуса Хрыста ў помніку падаецца спалучэннямі Христось збавитель (збавитель), Христось господь, Христось правдивый богь. Значэнне лексемы богородица дакладна перадаецца спалучэннем родителька божая. Для абазначэння Багародзіцы аўтар карыстаецца вядомымі штампамі пресвятая девица Мария, пречистая девица. Лексема апостоль у адпаведным кантэксце мае значэнне 'адзін з дванаццаці вучняў Хрыста'.

Назвы духоўных асоб складаюць істотную частку рэлігійнага слоўніка "Хронікі". У якасці агульнага абазначэння служыцеляў рэлігійнага культу выступае лексема духовенство. Агульныя значэнні 'духоўная асоба', 'духавенства' набываюць назоўнікі отець, особа, люди ў спалучэнні з прыметнікамі духовный. Шырока прадстаўлены намінацыйныя сродкі для абазначэння каталіцкага духавенства: папехь (папа) 'глава рымска-каталіцкай царквы', кардыналь 'наступнае пасля папы духоўнае званне ў каталіцкай царкве', бискупь і епископъ 'трэцяя ступень у царкоўна-іерархічнай лесвіцы', арцыбискупъ (архібискупъ, орцыбискупъ) 'старшы епіскап'. Нярэдка згадваецца праваслаўнае кіраўніцтва: патриарха 'вышэйшы чын праваслаўнай царквы', митрополитъ 'вышэйшае званне праваслаўных епіскапаў', владыка 'агульны тытул вышэйшых іерархаў царквы'. Лексемы свещеникъ, пресвитерь, попъ ужыты ў адным значэнні 'святшчэннік', протопопа 'святшчэннік вышэйшага чыну, протаіерэй', дьяконъ (дияконъ) 'царкоўны прыслужнік, памочнік святшчэнніка', казнодея 'прапаведнік'. Каталіцкія служыцелі культу абазначаны ў помніку лексемамі каноникъ 'саборны святшчэннік', капланъ 'ксёндз, які служыць імшу, загадвае капліцай', пробощъ (проборщъ) 'прыхадскі ксёндз'. Значную частку гэтай групы лексікі складаюць найменні чорнага духавенства.

Тэрміны законнік, мних, чернец ужыты ў значэнні 'член царкоўнай абшчыны, які жыве ў манастыры, даўшы абяцанне вясці аскетычны лад жыцця', мнишка, черница 'манашка', барнадинь, фраццишканинь 'манахі каталіцкіх жабрацкіх манаскіх ордэнаў', игумень 'настаяцель манастыра', провинцияль 'кіраўнік манастыра або касцёла правінцыі', архимандрыць 'тытул ігумсна, вышэйшае духоўнае званне для манахаў'.

Шэраг слоў абазначае адносіны асоб да хрысціянскай рэлігіі: хрыціянін 'паслядоўнік хрысціянства', поганін 'нехрысціянін', поганка 'нехрысціянка', сретиць 'адступнік ад дагматаў пануючай рэлігіі, паслядоўнік ерасі'.

З распаўсюджваннем хрысціянства на славянскіх землях пачынаецца рост культавых пабудов, а разам з гэтым замацоўваюцца іх назвы. Лексічнымі сродкамі такога тыпу з'яўляюцца словы церковь 'будынак, у якім адбываецца праваслаўнае набажэнства', притворь 'пярэдня частка царквы непасрэдна за паперцо', костель 'польскі каталіцкі храм', фара 'прыхадскі касцёл', олтарь 'усходняя, вышэйшая за іншыя частка царквы, дзе знаходзіцца прастол', манастырь (монастырь) 'жылыя памяшканні і тэрыторыя, якія належаць манаскай абшчыне', кляштор 'каталіцкі манастыр', трапеза 'памішканне ў манастыры, дзе адбываюцца трапезы'.

Лексіка, якая мае значэнне царкоўнай маёмасці, прадстаўлена ў помніку адзінкавымі прыкладамі: аперат 'царкоўны рэзвізіт', звонь, крижь, мощи, образ 'образ', прапорець 'харугва', хоругвь, рыза, капица 'манаская раса з капюшонам', клобук 'высокая манаская шапка'. Невялікую па колькасці групу лексікі складаюць назвы рэлігійных кніг: апостоль 'царкоўная новазапаветная кніга', библия, евангелие, патерикъ 'зборнік жыццй святых', бытие 'першая кніга Пяцікніжжа Майсеева'.

Агульнай назвай для абазначэння богаслужэнняў у помніку выступае паланізм набоженство. Дыферэнцыраванае значэнне маюць лексемы литургия 'галоўнае хрысціянскае набажэнства з прычасцем, абедня', імша 'каталіцкая абедня', утрени 'служба, якою пачынаецца шэраг дзённых богаслужэнняў'. Рэлігійныя тэксты, якія выкарыстоўваюцца пры богаслужэнні, абазначаны словамі молитва, псалмь і словазлучэннем пеньсe духовное 'рэлігійны спеў'.

На старонках помніка сустракаюцца назвы некаторых рэлігійных свят, у прыватнасці рожество, божее нароженье, великдень, вознесение. Намянацямі великий пост, средопостье, субота мясопустная перадаюцца назвы пастоў.

Прааналізаваны матэрыял паказвае, што канфесіянальная лексіка “Хронікі” М. Стрыйкоўскага даволі багатая і разнастайная, ахоплівае ўсе сферы рэлігійнага жыцця. Словы спрадвечна беларускага паходжання складаюць невялікую частку разгледжанай лексікі, большасць рэлігійных тэрмінаў – запазычанні з іншых моў, што тлумачыцца перакладным характарам помніка. Словы, звязаныя з праваслаўем, прыйшлі са стараславянскай мовы праз старажытнарускую. Група лексікі, якая мае адносіны да каталіцкага веравызнання, пранікла з заходнееўрапейскіх моў праз пасрэдніцтва польскай.

Л.Д.Побаль, член-карэспандэнт  
Міжнароднай славянскай акадэміі навук

### СЛАВЯНЕ Ў ГІСТАРЫЧНЫХ КРЫНІЦАХ ВІЗАНТЫЙСКОЙ ДЗЯРЖАВЫ: V – X стст.

Магутная Візантыйская імперыя праіснавала ад часоў уладарства першага імператара Канстанціна I Вялікага (306 – 337 гг. н.э.) і да 29 мая 1453 г. Апошнім (101-м) імператарам быў Канстанцін XII Палеалог Драгаш (1448 – 1453 гг.).

Як вядома, пры першым з уладароў адбыўся падзел Рымскай рабаўладальніцкай імперыі на дзве часткі: заходнюю і ўсходнюю. Менавіта апошняя паступова пераўтварылася ў магутную раннефеадальную імперыю з праваслаўнай хрысціянскай абраднасцю.

Варта адзначыць, што вялікія абшары Еўропы ад “індаеўрапейскіх часоў” былі асвоены славянскай, грэчаскай і іншымі групамі індаеўрапейцаў. Значныя землі паўночнай часткі Візантыйскай імперыі са старажытнага перыяду былі заселены родаабшчыннымі аб’яднаннямі славян, земляробамі-жывёлаводамі з язычніцкімі светапоглядамі. У розных рымскіх і візантыйскіх пісьмовых крыніцах аб балканскіх славянах, нашых далёкіх родзічах, захаваліся фрагментарныя пісьмовыя звесткі. Яны і цяпер маюць вялікую навуковую каштоўнасць у агульнаславянскай праблематыцы.

Аўтара цікавяць звесткі ў першую чаргу да сярэдзіны X ст., да ўладарства імператара (55), калі прыняла хрысціянства ад Візантыі старажытнаруская князёўна Вольга.

Як вядома, вялікую ролю ў гісторыі ўсіх славян адыгралі асветнікі-грэкі: Канстанцін (Кірыл) і Мяфодзій. Яны спачатку вывучылі абшчынную (“вясковую”) мову славянскіх пасяленцаў горада Салуня (Фесалонікі) і яго наваколля і на базе грэчаскага